

Ze života na univerzitě

Predátory již známe. Otevírá se nyní aréna pro semipredátory a publikační mafiány?¹

PETR KNECHT

V minulých měsících se v akademických kruzích otevřela poměrně plodná diskuse týkající se predátorských časopisů a boje proti nim. Katalyzátorem debaty byla kauza Wadima Strielkowského, který pod hlavičkou FSV UK (mimo jiné) mezi lety 2012–2014 vykázal přes padesát obsahově kontroverzních publikací v často velmi pochybných časopisech a nakladatelstvích. Později se ukázalo, že v predátorských časopisech publikovali také jeho nadřízení, kteří následně bagatelizovali také další mnohem závažnější projevy eticky závadného jednání. Na mezinárodním poli nastartoval širší diskusi o predátorských časopisech patrně J. Beall, který zároveň navrhl několik kritérií, jak predátorské časopisy rozpoznat.² Stejný autor také vytvořil seznam predátorských časopisů a jejich vydavatelů (www.scholarlyoa.com). Hlavní problém predátorských časopisů spočívá v tom, že tyto časopisy nabourávají institut recenzního řízení, tradiční a osvědčený prostředek zajišťující co nejvyšší kvalitu vědeckých publikací. Záměrné obcházení recenzního řízení narušuje integritu vědecké práce, což může mít negativní dopad na všeobecné vnímání vědy a vědců. V případě, že recenzní řízení v nějakém vědeckém časopise neprobíhá, resp. probíhá pouze formálně, se může stát, že mohou být publikovány články plné úmyslných či neúmyslných chyb. To vydavatele predátorských časopisů netrápí, neboť smyslem jejich existence je vybírat autorské publikační poplatky a generovat zisk. Cílem předkládaného diskusního příspěvku je otevřeně pojmenovat deformace vědeckého prostředí související s publikováním v predátorských časopisech a na pozadí rozlišení různých vědeckých kultur upozornit, že odhalením predátorských časopisů boj o kvalitní vědu a její dobrou pověst nekončí. Existuje totiž reálné nebezpečí pozvolného etablování semipredátorských vědeckých časopisů, neboli časopisů, které na první pohled budou vypadat seriózně, ale v reálné praxi budou užívat predátorské publikační praktiky.

Etický imperativ, nebo účelově-ekonomická racionalita?

Tažení proti publikování v predátorských časopisech se odehrává hned na několika frontách. Byly publikovány stěžejní texty, které princip fungování predá-

¹ Příspěvek je písemným shrnutím referátu prezentovaného na konferenci Predátoři, publikace, peníze na vědu organizované 24. 3. 2016 Fakultou sociálních věd UK.

² Beall, J. (2012). Predatory publishers are corrupting open access. *Nature*, 489(7415), 179.

torských časopisů odhalují, a to popularizační i vědecké.³ Univerzity vydaly manuály a doporučení, které před publikováním v predátorských časopisech důrazně varují.⁴ Bylo založeno několik webových platforem, které plní roli tzv. hlídacích psů eticky správného akademického publikování. Za zmínku stojí zejména web *DeRIVace* (derivace.wordpress.com), jenž si klade za cíl informovat a vytvářet prostor pro debaty o zodpovědném publikování a smysluplném hodnocení výzkumu především ve společenských vědách v Česku. Poněkud ostřeji se vůči predátorským časopisům vymezilo fórum *Věda žije*, které vytvořilo nástroj nazvaný *Akademický antipredátor* (antipredator.vedazije.cz) určený pro odhalování predátorských publikací i jejich autorů.

Není bez zajímavosti, že diskuse o predátorských časopisech v Česku není primárně motivována snahou o to, aby byly ve vědeckých časopisech publikovány seriózní vědecké publikace. Tento problém je až sekundární. Hlavním problémem publikování v predátorských časopisech zdá se být finanční. Některé publikace v pochybných časopisech se dostaly do databáze RIV, která tvoří jeden z pilířů financování vysokých škol. Akademický antipredátor (viz výše) odhalil, že na základě vykazovaných predátorských publikací jsou v Česku rozdělovány desítky milionů korun. Tyto peníze následně putují na příslušná vědecká pracoviště a v některých případech jsou za predátorské publikace finančně odměňováni také samotní vědci. Systém hodnocení vědy a výzkumu (tzv. kafemlejnky) vytváří ideální prostředí pro účelově-ekonomicky motivované jednání, neboť umožňuje oceňovat vědce za to, že publikují pseudovědecké články v nedůvěryhodných časopisech. Čím dál více začíná docházet k názorovým střetům mezi zájmy vědců, kteří odsuzují nepoctivé či sporné publikační praktiky a těmi, kteří základní pravidla publikační etiky porušují. První ze zmíněných skupin vědců se hlasitě ozývá, neboť je ve výrazné nevýhodě vůči vědcům, kteří se rozhodli jít cestou nejmenšího odporu. Názorové střety jsou prohlubovány tím, že publikace pro vědce nejsou pouze zdrojem obživy, ale také prostředkem k udržení si vlastního pracovního místa, případně k zajištění kariérního růstu.

Co se zkaženými produkty kafemlejku?

Záhy po zavedení kafemlejnku se objevila skupina vědců, kteří se rychle zorientovali v nově nastavených pravidlech a raketovým tempem se dostali na výsluní. Až zpětně se nyní začíná ukazovat, že rychlý vědecký vzestup některých osobností byl

³ Brož, L., & Vostal, F. (2016). *Ze života jednoho kafemlejnku. Lidové noviny (Orientace)*, 12. 3. 2016.

Smutný, Z., & Řezníček, V. (2015). Predátorští vydavatelé s otevřeným přístupem k obsahu a další nebezpečí pro současnou vědeckou komunitu. *Acta Informatica Pragensia*, 4(2), 182–200.

⁴ Plich, L., & Kratochvíl, J. (2016). *Predátorské časopisy*. Brno: Knihovna univerzitního kampusu Masarykovy univerzity. Dostupné z https://kuk.muni.cz/vyuka/materialy/predatorske_casopisy.pdf

způsoben většinou tím, že jejich ambice byly větší, než reálné schopnosti. Zatímco poctiví akademici a vědci mnohdy ještě ani neopustili své učebny, badatelny a laboratoře, aby se dozvěděli o existenci kafemlejnku, jejich méně poctiví kolegové již vyvíjeli strategie, jak s pomocí kafemlejnku maximálně profitovat.

O existenci predátorských časopisů se začíná masivněji hovořit až v době, kdy někteří vědci publikující v predátorských časopisech a působící v jejich redakčních radách již v roli docentů a profesorů, vedoucích pracovišť, proděkanů apod., enkulturovají do pokřiveného pojetí vědy desítky či možná i stovky vědců, často také doktorandy. Obecně vzato lidé, pro něž se kafemlejnkové body staly fetišem, začínají čím dál více deformovat vědecké prostředí i charakter jednotlivých vědců. Bez nadsázky je na místě upozornit, že pokud bychom přestali uznávat predátorské publikace, nezbude ve výkazech publikační činnosti některých vědců téměř nic. Co s tím? Budou se vracet akademické tituly a nepoctivě vydělané peníze? Anulovat výběrová řízení? Nic z uvedeného zřejmě není možné očekávat.

Hrozí zde ještě jiné nebezpečí. Masový nástup predátorských časopisů umožnil šíření pseudovědeckých výzkumných zjištění. Časopisy, které ve velké míře umožňují publikovat texty a zprávy z výzkumů pochybné kvality, nabourávají důvěryhodnost poznatkové báze vědy. Je dokonce možné, že některé teorie mohou být znevěrohodněny tím, že k jejich formulaci mohly sloužit práce publikované v predátorských časopisech. Systém akademického publikování se stal bohužel již natolik nepřehledným, že není v silách vědců dohledávat, zda články, s nimiž pracují a které citují, byly publikovány v predátorských časopisech či nikoli. Kromě toho se skutečně může stát, že v predátorském časopisu mohou být publikovány také věrohodné a kvalitní texty, neboť neinformovaní autoři se mohou nevědomky nechat nalákat např. adresným oslovením ze strany publikačních predátorů. Otázkou však za takových okolností zůstává, jak identifikovat a případně odfiltrovat texty, které si neoprávněně nárokují pozici uvnitř hranic vědy.

Střet vědeckých kultur?

Americký sociolog R. K. Merton definoval vědu jako svébytné uzavřené společenství utvářené dodržováním základních institucionalizovaných norem spočívajících v nestrannosti, transparentnosti, kritické reflexivitě a oddanosti čistě vědeckým zájmům.⁵ Obávám se nicméně, že spoléhání se a odvolávání se na abstraktní vědecký étos a v podstatě nikým negarantovanou etickou zodpovědnost vědců v dnešním prostředí deformovaném publikačními predátory neobstojí. Vědu aktuálně nereprezentuje jedna homogenní kultura vědců s vlastními normami jednání, ale utváří ji více skupin vědců, které je možné klasifikovat dle síly jejich vztahu k Mertonovsky chápanému ideálu. Jednání motivované úsilím o téměř stoprocentní naplnění vědeckého étosu s sebou přináší institucionalizovaný soubor kolek-

⁵ Merton, R. K. (1973). The normative structure of science. In *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations* (s. 267–278). Chicago: University of Chicago Press.

tivních praktik, který může být odlišný od kolektivních praktik utvářených jedinci, jejichž vztah k vědeckému étosu je volnější. Pokud připustíme, že vědecký étos je utvářen činností samotných vědců, máme co do činění s problémem střetu několika ideálně-typických vědeckých kultur: (a) kultury poctivých vědců s vysokou morální integritou, (b) kultury oportunisticky smýšlejících vědců, kteří vědomě či nevědomě tu a tam poruší některé zásady vědecké či publikační etiky, (c) kultury nepoctivých vědců, kteří vědomě a bez skrupulí podvádějí.

Je otázkou, kde se nachází demarkační linie mezi ryzí vědou, pseudovědou a černou vědou, jak by bylo možné tři zmiňované vědecké kultury také pojmenovat. V podstatě se potvrzuje, že práce vědce jakožto profesní činnost je vykonávána analogicky k jakékoli poctivě či méně poctivě prováděné práci.⁶ Pokud prohlásíme, že ryzí věda je výhradně produktem kultury poctivých vědců s vysokou morální integritou, je třeba vymezit se a případně i odsoudit publikační praktiky typické pro predátorské časopisy. Už jen skutečnost, že recenzní řízení v predátorských časopisech vůbec neprobíhá, případně probíhá pouze formálně, je v příkrém rozporu s vědeckým étosem. Pokud existuje jasně definovaná skupina závadných či pochybných vědeckých časopisů, mělo by být přirozené se těmto časopisům vyhnout. V případě, že budou legitimizovány snahy o změkčování vědeckého étosu například tím, že predátorské publikace budou přes masivní osvětu stále považovány za projev nízkého povědomí vědců o úskalích akademického publikování či nedostatečné akademické přípravy, může být kultura poctivých vědců kontaminována a nenávratně zdiskreditována. Nic na tom nezmění bezesporu legitimní tvrzení, že občas (možná někdy) se může v predátorském časopise objevit také kvalitní text.

Nastane éra semipredátorů a publikačních mafiánů?

Odhalením predátorů na tzv. Beallově seznamu boj o kvalitní vědu a její dobrou pověst nekončí. Jelikož máme co do činění se střetem několika vzájemně odlišných vědeckých kultur, je třeba zamyslet se, jak jedinci utvářející tyto kultury zareagují na oficiální doporučení vyhýbat se publikování v predátorských časopisech. Adaptační reakce jednotlivých aktérů budou záviset na jejich užším či volnějším vztahu k vědeckému étosu. Je pravděpodobné, že zejména příslušníci kultury oportunisticky smýšlejících vědců si budou dávat více pozor na to, kde publikují, a zároveň budou vyvíjet strategie, které jim budou nadále umožňovat s vynaložením minimálního úsilí maximálně snadno publikovat. Aby se vyhnuli problémům, budou se muset nutně orientovat na nepredátorské publikační platformy.

Je téměř jisté, že predátorské praktiky a další prohřešky proti publikační etice se budou v blízké budoucnosti odehrávat více skrytě. Ze strany některých vědců se zvýší poptávka po semipredátorských časopisech, neboli po časopisech, které

⁶ Drozenová, W. (2010). Role pozitivismu v české etice vědy. *Filosofický časopis*, 58(3), 363–377.

budou na první pohled vypadat seriózně, neboť budou formálně naplňovat kritéria uplatňovaná pro hodnocení kvalitních časopisů, ale v reálu se stále budou chovat jako predátorské. Tyto časopisy budou ovládnuty úzkou skupinou příslušníků vědecké kultury s volnějším vztahem k vědeckému étosu, kteří budou na základě tiché mafiánské dohody sami sobě a svým blízkým pomáhat získávat cenné publikační body a citace. Publikační mafiáni pochopitelně do svých uzavřených společenství nepustí někoho, kdo bude mít jiný způsob myšlení.

Odhalit semipredátory a publikační mafiány bude komplikované, neboť účelovost neetického publikačního jednání je velmi obtížné prokázat. Lze pouze spekulovat, zda v tom či onom časopisu za zavřenými dveřmi redakcí dochází k manipulacím s posudky, zda jsou oslovováni spřátelení recenzenti, zda je časopis součástí citačního kartelu apod. Je pravděpodobné, že pseudověda a černá věda budou nadále úspěšně přežívat a stále bude docházet k navyšování publikační výkonnosti a prestiže osob s nekvalitní vědeckou produkcí. Na skutečnost, že recenzní řízení také v některých nepredátorských časopisech probíhá pouze formálně, je možné usuzovat mimo jiné z výsledků kontroly, během které bylo v roce 2010 požádáno 50 časopisů zařazených na Seznam recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice o zaslání posledních tří vydaných titulů a kopií recenzních posudků k otištěným vědeckým statím. Na základě zjištěných nesrovnalostí bylo 14 (tj. 28 %) kontrolovaných periodik navrženo k vyřazení.⁷

Abychom vyhráli boj se semipredátory, museli bychom proniknout do uzavřeného prostředí redakcí vědeckých časopisů a usilovat o to, aby redakční procedury v jednotlivých časopisech byly pokud možno transparentní. To je nicméně požadavek, který nejsou s to naplnit ani mnohé prestižní časopisy. Akademické publikování vždy bylo spjato s mysteriem oboustranně anonymního recenzního řízení a redakčních diskusí, jejichž obsah často bývá autorům utajen. V tomto ohledu nelze než spoléhat se na pověst a prestiž jednotlivých časopisů. V každém oboru se utvoří (či již existuje) skupina elitních časopisů, které budou mít dobrou pověst získanou například tím, že v nich publikují významné a uznávané osobnosti. Tyto osobnosti disponující přirozenou autoritou, které často figurují v redakčních radách různých časopisů, by na sebe měly vzít zodpovědnost a říci, které časopisy mají potenciál být vnímány a hodnoceny jako kvalitní. A měly by klást nepřijemné otázky, pakliže se objeví podezření ohledně nízké/sporné kvality toho kterého textu, případně aplikace nějaké nestandardní redakční procedury.

Závěrem zbývá podotknout, že ačkoli jsme zápas s predátorskými časopisy (zdá se) vyhráli, boj s pseudovědou a černou vědou nekončí. Systém hodnocení, který oceňuje také nekvalitní publikace, bude pro příslušníky pokleslých vědeckých kultur vždy příliš velkým lákadlem. Mnozí vědci a vědecké časopisy nyní

⁷ Rada pro výzkum, vývoj a inovace (2010). *Seznam recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice*. Dostupné z <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?id-sekce=495942>

stojí na rozcestí. Je možné, že budeme dříve či později nuceni řešit problém dvoukolejnosti české vědy v závislosti na tom, kterou cestou se jednotlivci, pracoviště i celé instituce vydají. Věda a pseudověda totiž nejsou vzájemně kompatibilní a obě se zřejmě budou uzavírat stále více do sebe. I přesto bude velmi obtížné zajistit, aby nedocházelo ke kontaminaci přirozených vědeckých elit. V malém národním státě, jako je Česko, jsou často komunity vědců natolik vzájemně provázané, že prakticky nikdo nemůže být považován za zcela objektivního arbitra etických i kvalitativních otázek vědy.

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 15

Petr Kovář, Marta Kovářová, Ondřej Navrátil, Magda Navrátilová Garguláková, **To bych zvládl taky : umění moderny v komiksech**. Masarykova univerzita, Brno 2016. ISBN 978-80-210-8187-1.

Komiksová kniha o umění moderny vznikla ve spolupráci Katedry výtvarné výchovy PdF MU a galerie OFF/FORMAT. Autoři – učitelé, kurátoři a výtvarníci přepsali moderní dějiny do několika vět a bublin a rozstříhali staré učebnice, aby reprodukce obrazů vytvořily co nejvěrnější kulisy pro osudy jejich tvůrců. Kniha obsahuje 13 příběhů, které s vtípem přibližují díla moderního umění žákům vyššího stupně základních a středních škol, a stává se tak vhodnou pomůckou v ruce učitele či rodiče.

Martin Hapla, **Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době**. Masarykova univerzita, Brno 2016. ISBN 978-80-210-8186-4.

Práce se věnuje problematice zdůvodnění lidských práv v postmoderní době. Její klíčovou otázkou je, zda jsou tato práva nevyhnutelně metafyzickým nebo náboženským konceptem, který je v kontextu naší současnosti již obtížně obhajitelný. Autor nejprve rozebírá pojmy lidských práv, jejich legitimity a zdůvodnění. Velký prostor přitom vyčleňuje problému jejich univerzality a vymezení různých metodologických přístupů ke zkoumání jejich ospravedlnění. Následně rozebírá různé způsoby zdůvodnění těchto práv, mimo jiné pojetí Michaela J. Perryho a Alana Gewirtha, které vykazují nejsilnější metafyzické konotace. Práci uzavírá kapitola o postojích Richarda Rortyho coby příklad přístupu, který usiluje o vymanění se z metafyziky.

Josef Bejček, **Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka**. Masarykova univerzita, Brno 2016. ISBN 978-80-210-8185-7.

Kniha se zaměřuje na analýzu vnějších normativních a judikatorních zásahů do smluvní svobody podnikatelů v situacích jejich nerovného postavení a skutečné či domnělé ekonomické závislosti a na právně politická doporučení pro legislativu a interpretaci práva. Ve vztazích mezi podnikateli se zásadně vychází z jejich rovného postavení. Tato formální rovnost je však v řadě případů fiktivní.

Právní regulace používá východiska, která často nejsou podložena věcně a zavádí hlediska informační asymetrie a ekonomické závislosti i do vztahů mezi obchodníky. Právní ochrana slabšího v podnikatelských vztazích se může zvrtnout v diskriminaci původně silnějšího partnera poškozující soutěž i spotřebitele.

pokračování na str. 52